

Сяргей Самахвал,
БДУ, Мінск

РЭЦЭПЦЫЯ ТВОРЧАСЦІ У. КАРАТКЕВІЧА Ў БАЛГАРЫІ

Творчая спадчына У. Караткевіча да сённяшняга часу з’яўляецца “зонай павышанай увагі” літаратуразнаўцаў. “Яго свет прынцыпова адрозніваецца ад таго, што існавала да яго ў літаратуры і мастацтве Беларусі. Замест апісання пакаленням беларускіх пісьменнікаў штатпакутнай і беднай, пакінутай краіны замардаваных сялян, ён паказвае вобраз Беларусі як еўрапейскую цывілізаваную дзяржаву, апавядае пра краіну, у якой існуюць не толькі народныя казкі, але і вялікая культурная спадчына, якая ашчадна ахоўваецца пакаленнямі”, –так характарызуе яго балгарская даследчыца Р. Станкевіч у артыкуле “У. Караткевіч – апостал беларускай духоўнасці” [14].

Нягледзячы на багатую геаграфію жыцця, пісьменнік не быў цесна звязаны з Балгарыяй. Заўважылі постаць У. Караткевіча ў Балгарыі не адразу. Справа ў тым, што беларуска-балгарскія сувязі, наладжаныя ў 20-я гг. XX стагоддзя і актыўна развітыя на працягу наступных дзесяцігоддзяў, фундаментаваліся на падставе агульнага сацыялістычнага развіцця, а ў Караткевіча, “ужо на другім курсе [Кіеўскага ўніверсітэта 1949–1955] не было ілюзій адносна асобы Сталіна” [3, с. 11], аднак гэта не перашкодзіла залічыць У. Караткевіча да “маладых савецкіх паэтаў”. У 1962 г. у зборніку “Ранішняя праверка. Маладыя савецкія паэты” /“Утринна проверка. Млади съвестки поети” была змешчаная ў перакладзе Аляксандра Міланава “Партизанская балада” і напрыканцы зборніка кароткія біяграфічныя дадзеныя У. Караткевіча. Пераклад, на жаль, не вызначаецца добрай якасцю. Не сакрэт, што першапачаткова беларускія творы перакладаліся на іншыя мовы не з мовы-арыгіналу, а з рускай мовы, але перакладчык, магчыма, вырашыў перадаць больш дакладна сэнс і, верагодна, звяртаўся да слоўнікаў беларускай мовы (цяжка меркаваць, да якіх, бо да гэтага часу няма ніводнага перакладнога беларуска-балгарскага слоўніка), і таму многія словы перадаў у перакладзе ў адным з іх значэнняў, але, на жаль, не тым, які быў у Караткевіча, што істотна змяняе сэнс. Так, назвы траў “*бязрозка*”, “*навітуха тугая*” перададзены як “*бели брези*” / “*белыя бярозы*” і “*старици със непокорни глави*”/“*старухи з непакорными галовами*” [8]. Няўважлівы перакладчык і да эпітэтаў. Так, першы радок у перакладзе “*на нашай любай і чыстай, на нашай сіняй зямлі*” гучыць як “*в нашата тиха и светла, в нашата синя земля...*». Не спыняючыся на падрабязным аналізе першай спробы далучыцца да

паэтычнага слова Караткевіча, зазначым толькі, што, нягледзячы на некаторыя хібы, перакладчыку ўдалося перадаць “сюжэт” балады, але, на нашу думку, не ўдалося перадаць стыль У. Караткевіча. Увогуле, паэзія Караткевіча – з’ява самабытная ў беларускай літаратуры і вельмі няпростая для перакладу. Сам паэт, А. Міланаў, дбаў больш пра гучанне верша, пра рыфму і таму губляў рытміку і скажаў сэнс. У Караткевіча аднак кожнае слова выверанае, на сваім месцы. У адным інтэрв’ю балгарскай даследчыцы Р. Станкевіч сам пісьменнік прызнаваўся: “Слова павінна ўлезці на сваё месца адразу, як цвік. І апошняя гэта справа сто разоў выцягваць яго абцугамі і забіваць зноў” [15]. Скажам і тое, што жанр балады для балгарскай паэзіі не асабліва характэрны ў адрозненне ад беларускай. Не асабліва распаўсюдзілася і “партызанская паэзія”. Добра вядомыя “Вершы ў ладунках (патранташах)”/ “Стихове в паласките” (1954) Весяліна Ханчава і “Партызанскія песні”/ “Партизански песни” (1947) Весяліна Андрэева больш адпавядаюць жанру лірычнага дзённіка гераізму і мужнасці балгарскіх воінаў і прасякнутыя матывам тугі па Айчыне. Але варта ўдакладніць: у баладах (як зрэшты, амаль усёй творчасці) У. Караткевіча заўсёды раскрываецца шчырае каханне і чыстая любоў, а, напрыклад, “Балада пра камуніста”/ “Балада за комунист” (1946) В. Андрэева прасякнута пафасам вернасці камуністычным ідэям.

Пазней, у 1964 г. у газеце “Народная моладзь” / “Народна младеж” былі змешчаныя на балгарскай мове яшчэ два вершы У. Караткевіча (“Вадарод” і “Сырцовыя цагліны”) таго ж самага перакладчыка, на гэты раз з пазнакай, што пераклад ажыццяўляўся з рускай мовы.

Аднак на гэтым не абмяжоўваюцца дачыненні балгарскіх перакладчыкаў да паэзіі У. Караткевіча. Да яго вершаванай творчасці спрычыніліся і “заслужаныя майстры” перадачы беларускага слова балгарскаму чытачу – Янка Дзімаў і Найдан Вылчаў. Пераклады трох вершаў (“Балада пра паўстанца ваўкалаку”, “Быў. Ёсць. Буду”, “На Беларусі Бог жыве”) Я. Дзімава былі змешчаны ў “Анталогію беларускай паэзіі”/ “Антология на белоруската поезия” (2000). Пераклады Я. Дзімава заўсёды вылучаліся дакладнасцю ў перадачы сэнсу, выверанасці слова. Я. Дзімаў заўсёды дбаў і пра вершаваны памер. А, як вядома, рыфма і рытм для У. Караткевіча ў вершы значылі многае. “І ці можам мы адмовіцца ад рытму і рыфмы, ад лепшай, ад найбольш моцнай нашай зброі? Вядома, не” – зазначаў пісьменнік [3, с. 29]. Вершы У. Караткевіча, абраныя для ўключэння ў “Анталогію”, дасканалыя раскрываюць паэтычны талент творцы, які праяўляецца тут у шчыmlіва-лірычным тоне лірычнага героя і багатай вобразнасці. Вершы прасякнутыя неверагоднай любоўю да нацыянальных вобразаў і родных каранёў. Аднак, як слушна заўважае

даследчык жыцця і творчасці У. Караткевіча А. Верабей, “паэзію жывілі сокі роднай зямлі, і адначасова яна квітнела пад жыватворным святлом сусветнай культуры” [3, с. 29]. Гэта асабліва яскрава пацвярджае верш “Фантазія”, які ў перакладзе Ярданам Янкавым на балгарскую мову быў змешчаны на старонках газеты “Літаратурны свет”/ “Літаратурен свят” [10]. Тэма кахання – адна з асноўных тэм не толькі ў творчасці У. Караткевіча, але ўсёй сусветнай паэзіі. У. Караткевіч здолеў паказаць універсальнасць гэтага пачуцця, яднаючы і абагульняючы ў адным вершы часы, нацыянальнасці, роды мастацтва, сцвярджаючы, што перад каханнем усе і ў любы час роўныя. Лёс сам выбірае ахвяр – таксама частая сентэнцыя творчасці У. Караткевіча. Гэтая сентэнцыя адлюстравана ў вершы “Дзяўчына пад дажджом” / “Летен джд и момиче”, пераклад якога быў здзейснены Н. Вылчавым і таксама друкаваўся на старонках газеты “Літаратурны свет” [6]. Рамантычная ўзнёсласць, разважлівасць паэзіі У. Караткевіча шмат у чым блізкая творчасці балгарскага паэта Хрыста Ясэнава, асабліва яго зборніка “Рыцарскі замак” (1921), аднак існуе паміж іх паэзіяй і прынцыповая рознасць: з аголеным унутраным пачуццём лірычны герой У. Караткевіча рэдка апынаецца ў стане безвыходнасці. Выкарыстанне фальклорных сюжэтаў, каларыту нацыянальных вобразаў і спавядальнасць збліжае паэзію Караткевіча і з паэтычнымі творамі Элізаветы Багранны, а прыхільнасць да стварэння сусветных вобразаў, помнікаў мінулага, шэдэўраў мастацтва, пры гэтым застаючыся верным свайму патрыятычнаму пачуццю яднае яго паэтычную спадчыну з творамі Пенча Петкава Славейкава.

Аднак, на жаль, пакуль нешматлікія пераклады некаторых вершаў паэта не могуць данесці балгарскаму чытачу ўсю глыбіню і разнастайнасць паэтычнага таленту У. Караткевіча, чыя творчасць шмат у чым бы здолела дапоўніць, узбагаціць і, магчыма, па-новаму раскрыць балгарскую паэзію, таму што, як зазначае даследчыца Р. Станкевіч “асоба Уладзіміра Сямёнавіча Караткевіча – адна з самых яскравых і харызматычных постацей у беларускай літаратуры другой паловы XX стагоддзя, асабліва прывабная: галоўнае, сваёй смеласцю, імкненнем мастака да гістарычнай праўды, бунтам думкі, якая дасягае крайняй адкрытасці, з рэакцыямі пільнага мастака, схільнага ўлавіць жыццё інтэлектам філосафа і непасрэднаю чысцінёю дзіцяці” [14]. Нездарма Р. Барадулін назваў яго “дзіцём з вачыма празарліўца”.

Метафарычны тытул “Шукальнік вечнага” мае і ўступны артыкул Сімяона Уладзімірава да зборніка апавяданняў “Паром на бурнай рацэ”/ “Сал на бурната река”, выдадзенага ў 1982 г. яшчэ пры жыцці класіка. У зборнік увайшло 10 апавяданняў (“Паром на бурнай рацэ”/ “Сал на бурната река”, “Барвяны шчыт”/ “Пурпурный щит”,

“Краіна Цыганія”/ “Страна Цигания” ў перакладзе Сімяона Русакіева, “Сіняя-сіняя...”/ “Синя-синя”, “Кніганошы”/ “Книганоши”, “Дрэва вечнасці”/ “Дървото на вечността” – Марыі Дзімітровай, “Былі ў мяне мядзведзі”/ “Някога имах мечи”, “Вока тайфуна”/ “Окото от тайфуна”, “Калядная рапсодыя”/ “Коледна рапсодия” – Івана Дойчынава і “Залаты Бог”/ “Златният Бог” – Пенкі Кыневай). С. Уладзіміраў ва ўсупным слове да зборніка перакананы, што “Уладзімір Караткевіч у хуткім часе стане любімы і шуканы балгарскімі чытачамі пісьменнік. Ён валодае натуральным апавядальніцкім талентам, умее нязмушана і займальна пранікнуць у псіхалогію сваіх герояў – звычайна цікавыя і супярэчлівыя асобы, якія маюць значныя ідэі і кіруюцца моцнымі парывамі” [9, с. 5]. Даследчык меў рацыю, бо ўжо праз год выходзіць новая кніга У. Караткевіча на балгарскай мове – раман “Чорны замак Альшанскі”/ “Черният Олшански замък” у перакладзе Пенкі Кыневай.

“Апанаваны аднойчы страсцю да гісторыі, ён займаецца ўваскрашэннем мінулага свайго народа і ўкладае ў гэту сваю мэту ўвесь свой талент і неўтаймаваную фантазію”, – піша пра гістарычную прозу беларускага пісьменніка С. Уладзіміраў [9, с. 8]. У. Караткевіча многія даследчыкі часта ставяць побач з такімі імёнамі, як Генрык Сянкевіч, Алоіс Ірасек, Вальтэр Скот, Артур Конан Дойль, падкрэсліваючы адраджэнскую місію пісьменніка ў аднаўленні гістарычнага мінулага беларускага народа. Аднак Р. Станкевіч сцвярджае, што “пісьменніцкі подзвіг У. Караткевіча, які першы адкрыў табуіраваную зону сапраўднай, але невядомай беларускай гісторыі, параўнальны толькі з подзвігам Хілендарскага манаха” [14]. У балгарскай літаратуры жанр гістарычнай прозы актыўна развіваецца з 20-х гг. XX стагоддзя і звязаны з імёнамі Дабры Нёмірава, Фані Паповай-Мутафавай, Стаяна Загарчынава, а пазней – Антона Дончава і Веры Мутафчыевай, хаця драмы на гістарычныя тэмы пісаліся яшчэ ў часы нацыянальнага Адраджэння ў XIX стагоддзі. Немалую долю гістарычным раманам і драмам прысвяціў і класік балгарскай літаратуры Іван Вазаў у першым дзесяцігоддзі XX стагоддзя. Аднак усе гэтыя творы не маюць такой папулярнасці, як творы У. Караткевіча ў Беларусі і за яе межамі. Балгарскія раманы прысвечаныя часцей за ўсё нейкай адной гістарычнай постаці, ідэалізуюць яе, не раскрываюць да канца ўсёй гістарычнай эпохі. Уладзімір Караткевіч перад сабою заўсёды ставіў мэту “для тых, хто яшчэ не ведае гісторыі, даўняй культуры і літаратуры Беларусі, – абудзіць іх цікавасць” [15] і карыстаецца ва ўсім нязменным прынцыпам праўдзівасці ў адлюстраванні падзей: “Ніколі не хлусі, калі пішаш. Трэба, каб неаглядна верылі”, – сцвярджае пісьменнік [15].

Амаль усе яго творы ўзбагачаны літаратурнымі, гістарычнымі і іншымі культурнымі рэмінісцэнцыямі. Балгарскі даследчык развіцця беларускага рамана, Г. Вылчаў так выказваецца пра творчасць У. Караткевіча: “самымі спрэчнымі аказаліся раманы Я. Брыля і асабліва У. Караткевіча. Частыя рэтраспекцыі ў раздробленай сюжэтнай кампазіцыі ў Караткевіча стварылі шмат непапраўных хібаў адносна жанра. У сутнасці менавіта ў гэтым кірунку Караткевіч дасягае свайго амплуа; у адзінстве пераадольвання лірычнага і авалодання эпічным; у паўторным пункце аднаго бясконцага дыялогу паміж добром і злом” [4, с. 24]. Разам з тым, напэўна, ні пра аднаго беларускага пісьменніка Г. Вылчаў не піша так эмацыянальна-захоплена, як пра У. Караткевіча: “Як умела далучае ён гістарычнае мінулае свайго народа да нашай сучаснасці, наколькі дакладны аказваецца сённяшні яго адпраўны пункт да адшумелых XVII-XIX стагоддзяў! Якім глянцам пакрываецца пераважаючы ў яго дваранскі і шляхецкі персанаж і як трапна, няўмольна разбіваецца гэта глазура з мэтай агаліць душэўную ляноту, цынiзм адцураных ад народа прывеліяваных саслоўяў, каб паказаць трагічную асуджанасць тых, якія, нягледзячы на дабрачынныя памкненні не здолелі стаць перад народам у яго барацьбе за нацыянальнае і сацыяльнае вызваленне” [4, с. 54].

Як можна было ўжо заўважыць, сярод перакладчыкаў прозы У. Караткевіча вялікая роля належыць жанчынам. Да ўжо вядомых Марыі Дзімітравай, Пенкі Кыневай далучаецца яшчэ адна сучасная перакладчыца беларускай паэзіі і прозы – Зоя Васілева, якая спрабуе дакрануцца да асэнсавання праявіснага слова беларускага пісьменніка праз пераклад апавядання “Блакiт i золата дня”/“Синьото и златното на деня”, змешчанага ў “Анталогii беларускай прозы” (2005). Апавяданне “Блакiт i золата дня” мае шмат “сталых” караткевічаўскіх сімвалаў: вочы (“*Празрыстыя славянскія вочы, – быццам майскае неба ў ранішнім тумане*” — вочы дзяўчыны і “*Вочы ў яго трывогу наводзяць. Няладныя яны, не такія, як у астатніх*” — вочы Юркі), вада і човен (у аповесці “Ладдзя распачы”, верш “Вячэрнія ветразі”), сухое лісце каштанаў, з якім ён параўноўвае касу дзяўчынкі (апавесць “Лісце каштанаў” 1973), і Зоя Васілева здолела “ўлавіць” і ўдала прадэманстраваць дадзеныя сімвалы ў перакладзе.

Больш падрабязна пераклады твораў У. Караткевіча на балгарскую мову прааналізаваны Р. Эўцімавай у зборніку “Перакладная рэцэпцыя еўрапейскіх літаратур” [13].

У дадзенай працы намі толькі абазначаны некаторыя дачыненні балгараў да шматграннай, самабытнай і непаўторнай спадчыны выбітнага класіка беларускай зямлі. С. Уладзіміраў перакананы, што “Уладзімір Караткевіч – новы свет для балгарскіх чытачоў” і

спадзяецца, што ён “хутка зойме трывалае месца ў іх чытацкіх інтарэсах” [9, с. 9].

Нам таксама хочацца выразіць спадзяванне, што яшчэ многія лірычныя і праязічныя творы класіка знойдуць патрэбнае асэнсаванне балгарскім рэцэпіентам, якое будзе будавацца не на павярхоўным уздзеянні караткевіцкага слова, а на глыбокім і ўдумлівым яго аналізе, так, як некалі сам пісьменнік старанна і абачліва падбіраў яго для дакладнага выражэння сваёй думкі.

Літаратура

1. Антологія на беларуската поезія / съст. Р. Евтимова. – София: Панорама, 2000. – С. 294–310.
2. Антологія на беларуската проза / съст. Р. Евтимова. – София: Елинда-Евтимов, 2005. – С.213–223.
3. Верабей, А. Уладзімір Караткевіч. Жыццё і творчасць / А. Верабей. – Мінск: Беларуская навука, 2005. – 271 с.
4. Вълчев, Г. Приобщения. Литературни контакти и аналогии. / Г. Вълчев – София: Народна просвета, 1971. – 140 с.
5. Караткевич, У. Водорот. Сурови тухли / У. Караткевич // Народна младеж. – 1964. – № 111.
6. Караткевич, У. Летен дъжд и момиче / У. Караткевич // Литературен свят. – 2015 – № 73.
7. Караткевич, У. Партизанска балада / У. Караткевич // Литературен свят. – 2014.– № 63.
8. Караткевич, У. Партизанска балада / У. Караткевич // Утринна проверка. Млади съветски поети. – София, 1962. – С. 64–66, 116.
9. Караткевич, У. Сал на бурната река: Разкази. / У. Караткевич. – София: Народна култура, 1982. – 273 с.
10. Караткевич, У. Фантазия / У. Караткевич // Литературен свят. – 2012. – № 43.
11. Караткевич, У. Черният Олшански замък. Роман/ У. Караткевич. – София: Отечествен фронт, 1983. – 365 с.
12. Мальдзіс, А. Жыццё і ўзнясенне У. Караткевіча. Партрэт пісьменніка і чалавека / А. Мальдзіс. – Мінск: Літаратура і мастацтва, 2010. – 208 с.
13. Преводна рецепция на европейските литератури в България: в 8 т. / редкал. – София, 2000–2006. – Т.4. Славянски литератури/ Иван Павлов [и др.]–2002. – С. 28-30.
14. Станкевич, Р. Уладзімір Караткевіч – апостолът на беларуската духовност (диалог-размишление) / Р. Станкевич // Електронно издателство LiterNet [Електронны рэсурс]. – 2010. – Рэжым доступу: http://litenet.bg/publish16/r_stankevich/sreshti/karatkevich.htm. – Дата доступу: 21.10.2015.
15. Станкевіч, Р. Уладзімір Караткевіч: “Люблю справу рабіць хвацка” / Р. Станкевич // Полымя [Электронны рэсурс]. – 2010. – Рэжым доступу: <http://www.polymja.lim.by/?p=115>. – Дата доступу: 21.10.2015.